

UDK: 323.173(497.5)
Stručni članak
Primljeno: 17. IX. 1993.

Srpsko viđenje »hrvatskog separatizma«

STJEPAN MATKOVIC

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Članak raspravlja o tekstu američkog profesora srpskog podrijetla, Srđana Trifkovića, koji omalovažavanjem i iskrivljavanjem hrvatske povijesti nastoji ocrniti obnovljenu hrvatsku državu i samu hrvatsku naciju.

U osvrtu se ukazuje na argumentirane podatke i analiziraju povijesne pojave radi odgovora na brojne netočnosti iz spomenute rasprave.

Oblici srpske podvaljivačke propagande nastoje prodrijeti svuda pa se javljaju i pod maskom znanstvenih istraživanja. Tako je u uglednom američkom časopisu *East European Quarterly* (XXVI. 1992., br. 3) izašao članak Srđana Trifkovića pod nazivom »The First Yugoslavia and origins of Croatian Separatism«. Ova rasprava predstavlja još jedan primjer u nizu stvorenih obrazaca pisanja protiv hrvatskih nacionalnih vrijednosti. Prema nazivu rada, kao i izboru poglavlja, glavna je Trifkovićeva namjera objasniti stranim krugovima pojavu i razvitak, kako on to piše, »hrvatskoga separatizma« u sklopu prve Jugoslavije (1918.—1941.). Namjere su mu prozirne. Presjekom kroz hrvatsku povijest otkrio je navodne uzroke nastajanja takva separatističkog duha i time na sebi svojstven način pokazao kako nije riječ o borbi Hrvata za nacionalnim samoodržanjem i razvitkom u vlastitoj hrvatskoj državi.

Tekst rasprave podijeljen je na sedam poglavlja: Ilirizam i pravo države (345—350), Stvaranje Jugoslavije (350—354), Hrvatsko pitanje (354—357), Međunarodno okruženje (357—360), Jugoslavija u krizi (360—362), Veza separatista s faizmom (362—368) te na kraju zaključna riječ i bilješke (368—380).

U prvom poglavlju autor je htio pokazati kako percipira hrvatsko državno pravo. Za njega ono od nestanka narodne dinastije ne postoji u stvarnom smislu, već je samo odraz formalizma vodećih staleških struktura svećenstva i plemstva. Državno pravo odraz je mistificiranja, i po Trifkoviću hrvatski slučaj identičan je srpskome, to jest kosovski mit isti je hrvatskom mitu o državi. Kod ovakve interpretacije nije uopće jasno poznaje li autor elementarnu faktografiju povijesnih zbivanja.

Premda je hrvatska država uslijed stogodišnje osmanlijske agresije grubo teritorijalno sužena i zbog turske ratne moći primorana na saveznički odnos s Habsburgovcima, ali na temelju međunarodnog ugovora, evidentna je očuvanost hrvatske državnosti. U daljnjem razdoblju hrvatska je državna individualnost održana upravo na ustavnopravnoj svijesti o hrvatskoj državi i postojanju različitih stoljetnih oblika državopravne samostalnosti. I tu valja naglasiti kako su tu veliku ulogu imali hrvatski viši staleži koji po svojem ponašanju nisu odudarali od stanja vidljivog u zapadnoeuropskim »kršćanskim« zemljama. Argumenti legitimnosti ovjekovječeni u brojnim saborskim zaključcima i državnim ugovorima sasvim su dovoljno potvrđivali kontinuitet hrvatskoga državnog prava. Trifkoviću, koji je obuzet težnjom za omalovažavanjem hrvatskih nacionalnih vrijednosti, ne pada na pamet vjerodostojno opisati tešku borbu Hrvata za očuvanjem narodne individualnosti od tuđih preizanja, koja se vodi ustrajnim pozivanjem na prava i brojnim protestima protiv nametanja rješenja.

Jednstrano je i razlaganje o Hrvatskoj 19. stoljeća. Kod ocjenjivanja političkog sadržaja »ilirskoga« razdoblja i Strossmayerova »jugoslavizma« izdvaja se oznaka obrambenoga karaktera naspram dinamičnijih nacionalizama sa sjevera i zapada.

Karakteristično je kako Trifković vješto naglašava samo one činjenice iz hrvatske prošlosti koje može uklopiti u korist jugoslavenske ideologije videne na srpski način.

Tako izbor defenzivnog obilježja sugerira da je bez aktivne potpore s istočne strane hrvatstvo na putu nestajanja. Shodno tome, nedostaje mu samo »oslobodilac« koji će ga razriješiti tuđega sužanjstva i objasniti mu njegova prava.

Dakako, autor ne želi istaknuti kada govori o južnoslavenskoj suradnji, da su ideje o političkom povezivanju izražavane na razini udruživanja Trojedne Kraljevine, Slovenije i Vojvodine, a to znači unutar postojećeg okvira Habsburške monarhije.

Budući da su svi južnoslavenski narodi bili tada udaljeni od punih političkih sloboda, ideje o njihovoj suradnji, promicane na kulturnom području, logični su sljed danih okolnosti.

Poseban prostor za manipulaciju iskoristio je Trifković u pojavi A. Starčevića. Vrhovna mu je teza o višegeneracijskoj sprezi između Starčevića i njegova programa s ustaškim pokretom. U pravaškoj ideji nađen je primjer koji pokazuje kompatibilnosti strasti prema hrvatskoj državnosti i mržnje prema Srbima.

Ovakav obračun s rodonačelnikom pravaštva posljedica je Starčevićeve misli da ne može biti slobodna naroda bez slobodne domovine i vlastite države. Krajnji cilj narodne borbe trebao je za pravaše biti uspostavljanje pune hrvatske vlasti na hrvatskom području, a takva ideja kosila se sa svesrpskom misijom »oslobađanja«. Trifković ne donosi razloge Starčevićevih pogleda na Srbe koji su odgovor na rušilaštvo srpskih ideologa.

Pogotovo je izbjegnulo naznačiti ulogu srpskih političara i predstavnika srpske manjine u gradanskoj Hrvatskoj koji su idealno poslužili banu Khuenu Hedervaryju za potiranje hrvatskih nacionalnih prava. Tamo

gdje bi trebao biti temeljit i jasan, autor je potpuno površan. Tako su mu za sva poticanja sporova i izbivanja protusrpskih pobuna u hrvatskim gradovima do 1914. godine krivi ekstremni šovinisti »frankovci«. Dakako, Trifković ne želi pokazati što je prethodilo javnom izricanju antagonizma prema Srbima kao u slučaju iz 1902. godine, kada je N. Stojanović u *Srbobranu* ozbiljno najavio borbu »do istrage naše ili vaše«. U prikazu o hrvatskim Srbima govori se o doseljenicima koji su naselili pusta područja. Njihova specifičnost bila je za Trifkovića u nepoštovanju neofeudalnih institucija i socijalnih struktura duboko ukorijenjenih u psihi njihovih hrvatskih susjeda. Od njihova dolaska Srbi su podređeni austrijskoj vojnoj jurisdikciji.

U ovome slučaju izvrtanje doseže vrhunac. Dok mu je u slučaju autohtonoga hrvatskog stanovništva nacionalna ideja došla do izražaja u 19. stoljeću, i to prvenstveno izražena kao obrambeni mehanizam, kod Srba je očito od pamtivijeka prisutna nacionalna svijest. No, problem je u činjenici da nema arhivskih podataka o povlasticama Srba, nego je riječ u prvom redu o pripadnicima vlaškog etnikuma. Očito je da autor ne želi znanstveno pristupiti problemu jer bi time razotkrio postupke srbizacije cjelokupnoga pravoslavnog življa i njihovo uklapanje u misiju objedinjavanja cjelokupnoga srpskog naroda u jednu državu, naravno, uz oslonac na susjednu Kneževinu, odnosno od 1882. Kraljevinu Srbiju. U vjerodostojnim ispravama nema nikakva spomena o suverenim političkim pravima, nego se dodjeljuje sloboda vjeroispovijesti i ograničena unutrašnja samouprava kršćanskoj skupini spremnoj za borbu protiv turskoga neprijatelja. Apsurdna je tvrdnja o ignoriranju feudalnih načela od strane Srba, to jest pravoslavnih skupina, jer oni kao prebjeci pristaju na davanje vojničkih usluga, a za uzvrat se koriste zemljom. Dakle, uživanje zemljišta uvjetovano je izvršavanjem dužnosti. To područje bilo je do turskih upada neosporno nastanjeno homogenim hrvatskim stanovništvom, a u novim uvjetima postalo je etnički mješovito, a ne isključivo »srpsko«, kako to imputira autor. Jedinствен je bio upravno-sudsko-financijski sklop u namjeri da služi interesima habsburškog carstva. Autor nije htio naznačiti da je od 1881. Vojna krajina konačno integrirana u građansku Hrvatsku te stavljena pod vlast hrvatskoga bana, i to na osnovi morskoga mu povijesnoga državnog prava na kojemu je ustrajao Hrvatski sabor. Iz svega navedenog očit je Trifkovićev pokušaj da nametne ideju o posebnom jedinstvenom srpskom teritoriju na hrvatskom državnom području.

Usporedno s ocjenom razvoja hrvatskoga društva, autor razlaže ukoliko i stanje u srbijanskoj državi nastojeći dokazati njezino uzorito uređenje s relativnom etničkom i socijalnom homogenošću.

Takva konstatacija nije istinita. Naime, dok se za »pretkumanovsku« Srbiju do 1913. godine može zaključiti da je bila po etničkoj strukturi dominantno srpska, i to poslije očitog procesa uklanjanja velikog broja muslimanskog stanovništva, dotle je njezin sastav poslije balkanskih ratova znatno promijenjen. U sastav srpske države ušli su novi teritoriji na kojemu obitavaju nesrpski narodi i etničke skupine poput Makedonaca, Albanaca, Turaka, Vlaha. Autor je podvukao i kvalitete srpskoga nacionalnog dinamizma koji, za razliku od hrvatskoga, nije utemeljen na

povijesnim pojmovima i mržnji prema stranim faktorima. Sukladno »zdravoj« osnovi srpskoga nacionalizma proizlazi i odgovarajuća ideja o oslobođenju i ujedinjenju svih Srba, to jest prevladavanju te ideje nad »pokornim« mentalitetom hrvatske sredine. Prema autorovu mišljenju proizlazi da je Srbija svojom neovisnošću, ulogom u svjetskom ratu i brojnošću Srba imala ekskluzivna prava prevlasti nad ostalim narodima južnoslavenskog prostora.

Autor nije želio tom prilikom spomenuti Garašaninovo *Načertanije* (1844.), radove Vuka Karadžića, Jovana Cvijića, Stojana Novakovića i mnogih drugih srpskih djelatnika kako bi pokazao dokle seže neutoljivost svesrpske misli.

Srbijanske historijske tendencije isključivo su povezane sa željom potpunije dominacije, i ni jedna zemlja u jugoistočnoj Europi nije bila u tako zategnutim odnosima prema svojim susjedima. Nacionalna egzistencija srpske zajednice kod većine njezine inteligencije morala je, i još uvijek mora, biti osigurana u osvajačkim ratnim opcijama.

Da bi shvatio uopće odnose u jugoslavenskoj državi, Trifković je morao više pažnje posvetiti srpskoj imperijalnoj ekspanziji jer je poglavito ona bila jezgra suvremene srpske prošlosti i razlog jugoslavenskih raspada. Upravo je integralni nacionalizam srpskih rukovodećih struktura vodio do sudara s ostalim južnoslavenskim narodima i narodnosnim manjinama. No, autoru je draže objašnjenje prema kojemu je Hrvatima prelaskom u novu jugoslavensku tvorevinu velikodušno dodijeljen dio srpske veličine, bez koje bi hrvatska individualnost ostala prepuštena pohlepi izvansrpskih agresivnih naroda. Stoga i slijedi tumačenje da je interes za hrvatsku političku zajednicu bio u životu pod jugoslavenskom vlašću, pa makar ona bila i vladavina tiranije.

Slučaj Hrvata bio je posebne vrste jer su u novoj državnoj organizaciji, za razliku od stare, na najgrublji način izbrisani elementi hrvatske historijsko-političke individualnosti. Brojnim postupcima, koje autor izbjegava barem okvirno predočiti, negirana je opća volja hrvatskoga historijskog naroda za suverenim životom i razvitkom.

Srbi su u prvoj jugoslavenskoj državi jednosmjerno vidjeli zajednicu koja osigurava njihovu hegemonističku ulogu i opravdava centralistički ustroj. Već od prvih dana postojanja jugoslavenske države prevladao je animozitet prema nesrpskim narodima. Upravo su represivne mjere vladajućeg režima (pogotovo uvođenje diktature, oktroirani ustav i nametanje jugoslavenskog imena) dovele do pojave pokreta (ustaški pokret, VMRO) koji su pod svaku cijenu htjeli oboriti postojeće nasilničko stanje. No, ipak Trifkovića nisu zanimali uzroci nastajanja kriza i konačnog raspada Jugoslavije. On je već unaprijed krivicu pronašao u hrvatskom nacionalizmu.

Autor raspreda teorije o fašizmu/nacizmu i njihovim odrazima u srednjoistočnom europskom prostoru, pri čemu uočava isključivo postojanje ustaškog pokreta u Hrvatskoj. Nije mu palo na pamet da napiše koju riječ o srpskim fašistima jer očito je da je njemu sve što spada u domenu srpstva čin patriotizma.

Na osnovi svega možemo zaključiti kako je istinita autorova misao o dvjema različito utemeljenim tradicijama Srbije i Hrvatske pri ulasku

1918. u zajedničku novotvorevinu Jugoslaviju. Ali sve što je kao objašnjenje toj istini napisano, od težišta rada (hrvatski separatizam) do daljnje niza izvrnutih činjenica, stoji ispod razine znanstvenog i istinitog prikazivanja. S obzirom na trenutak izdavanja očigledno je da je rasprava poslužila politiziranju, a ne raščišćavanju povijesnog problema na znanstvenoj razini.

SUMMARY

A SERB VIEW OF »CROATIA SEPARATISM«

The author discusses an article by Sreten Trifković, an American profesor of Serb origin, who tries to shed unfavourable light on the Croat state and nation by trivializing and misrepresenting Croatian history. The author presents evidence and analyzes historical events, which is substantially different from Trifković's portrayal.